

ŽIVOT

Br. V.

LISTOPAD 1928.

God. IX.

TELEPATIJA

U zadnje se doba opet o njoj mnogo piše. Nekoji miješaju telepatiju s bistrim gledanjem, hipnozom i mediumizmom. Richet je shvaća kao dio kriptestezijske; Buchner je dovodi u paralelu s brzozjavom bez žica; Lehmannu je ona dio halucinacije. Što da kažemo? Kako da se tu orijentiramo?

Najprije označimo, što je telepatija, a onda navedimo činjenice i konačno pokušajmo, kako da ih protumačimo.

1. Što je telepatija.

Telepatija je tajna pojava, kojom jedna osoba osjeća djelovanje druge osobe iz daljine bez pomoći nama poznatih čutila. Velim »nama poznatih«, jer eto i danas n. pr. normalna čutila čovječja ne osjećaju ultravioletnih zraka. Telepatija se svakako očituje u predodžbama, mislima, čuvstvima ili odlukama naše volje (Cfr. Dr. J. Feldmann, Okulte Philosophie 48).

2. Primjeri.

Gđa je T. B. pripovijedala u užem krugu, kako ju je prije x godina u Splitu po noći probudilo kucanje na prozor; ona je odmah pomislila na svog oca u Benkovcu, za koga nije ni slutila, da bi bio bolestan. Svakako je zabilježila vrijeme. I gle! Sutradan prije podne dobije brzozjav, da je otac umro. Poblžim istraživanjem mogla je točno ustanoviti, da je otac preminuo u isto vrijeme, kad je čula ono kucanje na prozor.

Jednom sam se vozio vlakom iz Kaštela u Split. U vlaku opazim poznatog mi mladog trgovca. Jecao je od tuge. Upitam ga, što mu je. On mi pripovjedi, kako mu je brat kondukter na Perkoviću poginuo kod manevriranja vagona. Neobično je pri tom bilo to, da se noću u času, kada se nesreća dogodila, mladi trgovac u Splitu nenadano probudio i pred sobom gledao brata, kako pada pod kola.

Dr. I. K. u Zagrebu kazivao mi je, kako je u društvu u sebi znao zaželjeti, da se gđa X dignu i otvori balkon. Ona bi to odmah čutjela u sebi kao neki glas, sugestiju, i doista odmah bi ustala i otvorila balkon.

Gđa Treloar ušla u svoju sobu u 8 sati naveče i opazi s druge strane svog kreveta blijedu ženu sa šeširod na glavi i koprenom. Svijeca je gorjela i osvjetljivala svaku stvar. Gđa je prepoznala svoju sestru. Onda je prikaza lagano iščezla. Taj tren dotrči mala nećakinja i reče: »Vidjela sam tetku Anu, vidjela sam tetku Anu!« To se viđenje ne slaže s časom Anine smrti, ali je ona tada imala akutnu difteriju te je umrla 24 sata iza toga.

Buchner pripovijeda (Von den übersinnlichen Dingen, 130. 1) o novinaru Williamu Steadu: On je očekivao neku znanicu, koja je tada bila u Halsmereu, 30 km daleko od Londona. No kako će doznati, da li je ona već otputovala? Uze pero i položi ruku na papir kao da joj stavlja pitanje. I njegova je ruka pisala, kako ju je neki muškarac u kupeu napao i kako ona ga udarila njegovim kišobranom. Stoga Stead odmah napisala znanici, neka donese i kišobran sa sobom. Znanica se malo začudi, kako on sve to znade. Samo su oboje konstatovali, da kišobran nije bio napadačev, nego njezin. Kako se potkrala ta pogreška?

Dr. Quintard pripovijeda u »Annales des sciences psychiques« 1894. ovaj događaj: Mati je podučavala petgodišnjeg sinčića u računjanju, ali je svagda opazila, da dijete već to unaprijed znade. Pa je taj sinčić znao i najteže račune da riješi i to bez promišljanja; dapače i prije nego je čuo pitanje. No svagda je bio uvjet, da i majka znade riješenje. Isto je bilo i sa stranim jezicima. Očevidno je to bio prenos misli (132).

S. H. B. zaželio jednom prije spavanja, da dvije osobe njemu poznate opaze njegov fantom u 1 sat iza ponoći. To zaželi svom energijom. I gle! To se zbililo. One se dvije osobe probude i ugledaju pokraj postelje njegov fantom (147). Ovo neka nam bude primjerom eksperimentalne telepatije.

Neka je gospođa u Nürnbergu čula ugodnu glazbu svaki put, kada je pomislila na svog sina na ratištu, a kada je to izostalo, znala je da joj je sin pao. I uistinu iza više mjeseci dođe potvrda, da je njezin sin u onaj dan poginuo. To je telepatija pomoću sluha. No imade slučajeva, koji nam pokazuju, da postoji telepatija mirisa, okusa i opipa (Buchner, 1. c. 132).

3. Kako da to protumačimo?

Pogledajmo najprije, kako su stari rješavali taj problem, pa onda vidimo, što o tom vele savremeni pisci.

a) Starije doba o telepatiji.

O tome opširnije raspravlja Dr. Feldmann (1. c. 63—119), a mi ćemo se kratko na to osvrnuti.

U Grčkoj su Ksenofan (565—470), Anaksağora (500—428) i sofiste sve okultističke pojave pripisivali prirodi ili su nijekali njihovu realnost. Poseidonije (135—5) veli, da se

katkada duša zanese i u tom mirnijem stanju promatra tók stvari ili budućnosti. Taj filozof govori i o telepatiji: »Kada se duša u snu riješi spoja i dodira s tijelom, onda se sjeti prošlosti i gleda unaprijed budućnost. Jer tijelo spavajućeg čovjeka leži onda kao da je tijelo mrtvac, ali duša živi u potpunoj znazi. To će imati u još većoj mjeri iza smrti, kad ostavi tijelo. Stoga ona pokaže svoju božanstvenst, kada joj se smrt približi. Jer teško ili smrtno ranjeni vide katkada kako im se smrt približuje. Stoga im se tada ukažu slike pokojnika i upravo taj čas najviše hlepe za priznanjem, kaju se većinom za svoje pogriješke«. I Hrizip (278—304) misli, da duše u času smrti razvijaju svoju potpunu duhovnu moc te opće s dusima u zraku i upoznaju božanski plan u svijetu, pa stoga i budućnost.

Sveti Toma Akvinski u znamenitoj Teologijskoj Sumi (I, q. 117, a. 3 i 4) izlaže svoju nauku o djelovanju duše na stvari izvan čovjeka, pa veli, da spoznajuća duša ne može vanjske stvari niti direktno niti indirektno promijeniti, nego jedino pomoću promjene u vlastitom tijelu. On dakle zastupa kod djelovanja u daljinu (actio in distans) psihofizičnu teoriju; dakle zabacuje čisto fizičnu kao i čisto psihičnu teoriju.

U 15. vijeku opat Ivan Tritheim (Trier) piše, da može svoje misli na sto milja daleko drugome saopćiti. To on pripisuje »simpatičnim silama«. Njegov savremenik u Kölnu Agrippa Nettesheimski misli, da su te simpatične sile nešto prirodno.

U novom je vijeku Kant u svom djelu »Träume eines Geistessehers« iznio svoje nazore o okultnim pojavama. On se ruga svome savremeniku Swedenborgu i njegovim pristašama, koji su htjeli da na nekim tobožnim viđenjima osnuju novu religiju, upravo kao današnji spiritiste. No on ipak misli, da je telepatički spoj dviju duša moguć.

Njemački liječnik Jung-Stilling početkom 19. vijeka piše i o telepatiji, te je tumači pomoću hipnotizma ili, kako su onda kazivali, životinjskog magnetizma (Theorie der Geisterkunde, Nürnberg 1808). On veli: Naša duša potječe od Boga i neograničena je kao i Bog u svojoj spoznaji, predočivanju i mišljenju; u somnambulizmu se te njezine sposobnosti nekako oslobode tijela i njegova ograničenja. Mesmeričkom metodom čovjek se oslobodi vremena i prostora, pa može i duhove vidjeti. Taj liječnik tumači, kako nastaju fantomi. On veli, da duh pomoću »živčane sile« (Nervengeist) iz okoline svoje privuče na se materiju, pa tako nastaje materijalizacija.

Polovicom su se 19. vijeka učeni krugovi držali nekako agnostički prema pojavama telepatije. I Goethe veli o sebi, da se nikada nije htio time baviti (Tako u pismu Mülleru 30. 2.

1830). To je čudnovato, ali je još čudnovatije, da je F. Zöllner († 1882) došao do fantastične teorije, i izmislio razumna bića s četiri dimenzije. I Schopenhauer tumači prenos misli u duhu svoje idealističke filozofije (Parerga u. Paralipomena 1851) A. N. A. s a k o w je napisao protiv Eduarda von Hartmanna dva sveska »Animismus u. Spiritismus«. Što je animizam? On odgovara na to pitanje ovako: Duša je duhovno biće i podvrgnuta je svojim zakonima, pa može da seže iznad periferija našeg tijela. Po Aksakovu duša nije identična sa svijesću, nego osim svijesti ima i drugih besvjesnih i nama nepoznatih psihičnih elemenata. Po njemu je duša uzrok telepatije. Hartmann vidi uzrok telepatije u tome, što se tobože dvije duše spoje u apsolutnom biću. To je temeljna ideja u njegovom djelu »Der Spiritismus« (1885), a odgovara njegovom panteizmu.

Teozof, tvrde, da nitko ne može biti pravi okultista, ako nije teozof (Blavatsky, Der Schlüssel der Theosophie, 20). Njima je božanska iskra u čovjeka isto što i opći duh, pa je naša sveznanost, ali radi ograničenosti tijela i stvari ne može da to saopći. U snu, u transe i u nekim bolestima ove se ograničenosti smanjuju, pa se onda duh živih diže k duhu umrlih. U medijumu se to vidi najbolje.

U novije su doba čet izdali spise Dr. Karla du Pre-la. On tvrdi, da su okultne pojave, potvrdile monistički nazor o svijetu (Die Entdeckung der Seele durch die Geheimpwissenschaftent II, 43). On zamisla bića u svijetu, koja drukčije djeluju negoli mi. Mi imademo osim sjetilne spoznaje i besvjesnu, nadstjetilnu spoznaju, koja cilja na stvari vremenom i prostorom udaljene. Tu dakle valja razlikovati transcendentni subjekt od naše zemaljske svijesti. Po monističkom shvaćanju oba ta subjekta stoje u vezi. To se vidi n. pr. u somnambulnom stanju, kada iz transcendentalnog subjekta telepatičko daleko gledanje stupa u zemaljsku svijest. Naša fantazija prihvati to gledanje i obradi ga na svoj način. To, što se zbiva u somnambulnom stanju, imadu u sebi kao u jezgri svi ljudi.

Engleski psiholog i okultist F. W. Myers prihvaća evoluciju iz Hartmannove filozofije o besvjesnome. U sličnu neoplatonsku, hegelijansko-monističku mistifikaciju upadaju i Rudolf Tischner (Einführung in den Okkultismus u. Spiritismus, Mattiesen) Der fensseitige Mensch), zur Bosen (Das zweite Gesicht), a Max Scheler (Die Wissensformen u. die Gesellschaft) i J. Illig (Ewiges Schweigen?) zastupaju monističko stánoviste.

b) Novije tumačenje: čisto psíhični animizam. Ovo stánoviste zastupaju u novije doba Fischner, Wasiliewski, Richet, Oliver-Lodge, Österreich. To stánoviste nije nužno

panteističkoj, parerga u. paralipomena prihvaća i katolički teolog prof. Dr. Ludwigi (Okkultismus u. Spiritismus). On kaže, da se kod telepatije duše neposredno psihično spoje, pa tako, kako oni vele, nastaje direktna spoznaja ili panestezijska pódsvjješti. Po Tischneru i Drieschu dodu dvije duše do spoznajnog spoja posredovanim nadindividualne psíhe. Österreich je uvjeren, da kod telepatije djeluje direktno »besvješto« shvaćanje; on se pozivlje na to, što katkada neki mediji u isto doba upotrebe iste izraze (Kreuzkorrespondenz). Što se tiče spoznaja, treba razlikovati panteističko i animističko tumačenje telepatije.

4. Psiho-fizična teorija.

Po nauci je sv. Tome Akvinskog nutarnja misao riječ naše duše (verbum mentis) i pomoću jezičnog aparata postaje glasom; dakle se nešto psihično pretvara u nešto fizično. Druga osoba prihvaća te zvukove pomoću sluha, pa sadržaj toga spoznaje svojim umom. Slično je kod telepatije čovječji mozak primalac, a priana vanjske-utiske ili neposredno bez pomoći čitila ili posredno preko čutilnih i drugih tjelesnih organa. Ovakvo tumačenje telepatiju engleski fizičari William Crookes i William Barrett, te francuski fizičar Flourens, ruski istraživač Naum Kotik i dr. (Feldmann, I. c. 106). Ti dakle misle, da jedan čovjek šalje kroz svoje zrake ili valove u mozak drugog čovjeka. Kako i zašto se to zbiva, to je još tajna prirode. Već je prije više godina pisao Lehmann (Abergläuberei. Zauberer, 679): »Po sebi nije nevjerojatno, da mozak kod svog djelovanja šalje zrake posebne vrsti. Ako se zaista dokaže, da u mozgu postoji radio-aktivitet, onda vjerovatno imamo fizikalni oslon telepatijskog djelovanja«.

Mnogi iznose u prilog fizičnog procesa kod prenosa misli upravo to, što je napokon dvojici Francuza, pariskom liječniku Baraduc i turońskom majoru Dergetu, pošlo za rukom fotografirati čovječje misli. Ako se najme netko jako koncentri-ra u jednoj misli, pa u tamnoj sobi duže vremena položi foto-grafsku ploču sebi na čelo, to će se kod razvijanja te ploče pojaviti slika, koja odgovara toj misli. Prof. Ochorowicz i Richet i Amerikanac Lee uspiješe u tom fotografiranju. No ovaj uspjeh nam samo to pokazuje, da bi kod telepatije nešto prirodno i psiho-fizično moglo vrijediti kao uzrok i ništa više. No čpet je tajna, kako te zrake ili valovi prolaze na stítnine i tísuće kilometara i ništa ne izgube od svoje jakosti ili cjelokupnosti. (Samo slučaju treba pripisati kad se n. pr. otrgne stíka sa zida i padne na tlo ili kad pukne staklo na tlu ili slično). Uopće ne znamo sigurno,

1) Mnogi skeptički suđe o tom fotografiranju misli.

da li je to životna sila ili koja doslije neklasificirana sila. To je veliki »x«. Buchner izjavljuje o toj sili ovo: »Očekuje se, da telepatskoj sili označim njezino mjesto prema današnjem našem znanju o prirodi. No ja toga ne mogu. Koliko sam god uvjeren o njezinu opstanku, ne mogu ništa poblize da kažem o nutarnjoj njezinoj biti« (1. c. 148.).

5. Nekoje opaske.

1. Na početku sam naumice naveo više slučajeva, u kojima je očevidan odnos između dviju osoba. Jedna je kao odašiljač (aktivni čimbenik), a druga je kao primalac (pasivni č.). Tu postoji odnos, kakav je između uzroka i učinka. Ovo se ne da nijekati, niti to itko može sve svesti na subjektivnu sugestiju.

2. Telepatija je česta, i ako nije normalna pojava. Tu poznamo kao kao kod elektrike razne učinke, i ako im bit ne znamo. Pa kako kod raznih učinaka elektrike ne ćemo te učinke pripisati nečemu iznad prirode, tako nas ni ovdje ništa ne sili, te bismo morali kazati, da je telepatija iznad prirodnih uzroka. Dakako i tu vrijedi: *Nihil est sine causa sufficienti*, (Ništa nije bez dovoljna uzroka), a na znanost spada, da dalje istraži bit tog »dovoljnog uzroka«.

3. Kad je telepatija nešto prirodno i nije iznad prirodnih sila, ne će li tu pomoći dvije činjenice: Lehmannov pokus i prenos misli nablizu? — Lehmann je naime pravio ovaj pokus: Ljudi redovito izriču svoje misli riječima te ih šapću gotovo besvijesno. Da je to tako, vidi se odatle, što percipient u velikom postotku doznaje za misli agenta, ako su obojica u istoj sobi; čim su udaljeniji jedan od drugoga, tim je taj % manji. Da se to i pokusom potvrdi, Lehmann je u društvu s F. C. C. Hansenom, profesorom anatomije u Kjöbenhavenu, upotrebio dva udubljena zrcala tako, da svaki glas, koji potječe iz žarišta jednog zrcala, odjekne u žarištu drugog zrcala. Tako će percipient čuti svaki glas, ako je uho percipienta u žarištu jednog zrcala, a usta agenta u žarištu drugoga zrcala. Tu se dapače opazilo, da agent nije mogao ni s najvećim naprezanjem ugušiti barem slabo izgovaranje broja, na koji je dulje vremena mislio. Percipient je svagda čuo tiho šaputanje, pa je mogao da sazna broj, na koji je agent mislio. Jedino se onda nije ništa čulo, ako je agent svom silom spriječio gibanje jezika i glasilnice. Percipient je dakako često prečuo, ali je ipak 33% pogodio. Lehmann i Hansen su napravili 1.000 pokusa (1. c. 509).

I kod prenosa misli zapazilo se, da upliv pada (prema tome je i manja sigurnost u uspjehu) i postaje slabiji, ako udaljenost između agenta i percipienta raste. Ne vidim, zašto tu ne bi bio isti uzrok: izgovaranje misli, ma bilo i tiho.

Ovdje nam se odmah nehotice nameće misao: Nije li i telepatija osnovana na istoj pojavi: širenju zvuka kroz prostor? Jedna nas okolnost ipak spriječava, da tako zaključimo. Znamo naime, da zvuk (glas) na putu kroz prostor gubi od svoje jakosti, jer mora da svlada otpor zraka. Kako dakle da uzrokom telepatije na 10, 100, 1000 i više kilometara bude glas agenta? Tu je uzrok nešto drugo, jer učinak ne može da bude iznad uzroka. Dakle Lehmannov pokus kao i prenos misli ne mogu da nam riješe postanak telepatije, ali mogu da nas upute, kojim pravcem da dalje istražujemo.

Kako osjeća percipient? Mislim, da udaljeni agent²⁾ redovito izazove u percipientu halucinaciju bilo kojeg čutila. Kod nekih je osoba to vrlo lako. Tako će u većini slučajeva biti halucinacija i tobožnji pad slike sa zida. Pomoću halucinacije možemo da protumačimo, zašto fantomi čas dulje, čas kraće ostaju kod percipienta. U slučajevima smrti fantomi obično šute i blijeda su lica, jer mi ljudi imamo takove predodžbe o mrtvim osobama. Većina fantoma javlja nam svoju smrt odlazeći vlakom ili kolima ili parobrodom, uopće nama poznatim prometnim sredstvima, te mašući rukom ili govoreći »S Bogom!« To vidimo i čujemo u snu ili u budnom stanju u halucinacijama. U halucinacijama govori i bolesnik o putovanju. Dakle nastup fantoma nije ništa iznad prirodnih pojava.

No nijesu li fantomi vrsta materijalizacije, o kojima govori moderna parapsihologija? Neki navode u prilog materijalizacije to, što kod fantoma i psi ili mačke odaju, da nešto vide. To još nije dokaz. Ta i životinje mogu da imaju halucinacije. Kako pas laje u snu, jer u svojoj fantaziji vidi ispred sebe zeca u bijegu, tako može i da halucinira. Možda i mi sami za halucinacije možemo izazvati u životinji sličnu halucinaciju. — Drugi opet navode u prilog materijalizacije to, što više osoba u isto doba vidi fantome. Ni to nije dokaz. Jer kao što postoji kolektivna sugestija, tako ima i kolektivna halucinacija. Richet (koji je inače znatno manje lakovjeran nego li Schrenck-Notzigi) ipak vjeruje u materijalizaciju i prihvata je barem za nekoje fantome (l. c. 267). Dokaza za to nema. On samo (i opet dakako bez dokaza) tvrdi, da sve fantome ne možemo protumačiti pomoću halucinacijâ (l. c. 253).

Mislim, da se cijelo pitanje telepatije može na to svesti: Koja je to tajna sila, koja dolazi od agenta iz velike udaljenosti i u velikoj snazi, te prouzroči u percipientu halucinacije? Da li

²⁾ Neki bi htjeli (cfr Buchner, l. c. 129), da je telepatija subjektivna halucinacija i da je ne prouzrokuje objektivni agent, najmanje udaljeni agent. To ne stoji, jer n. pr. fantom kod vizije odgovara objektivnom događaju izvan nas, a događaj se zbiva daleko od nas, čak 1000 i više kilometara.

je to biološka pojačana struja? Sve naše istraživanja pomoću pokusa mora ići za tim, da joj udemo u trag pomoću. Stanstvenih metoda.

5. Može li životinja ili mrtva stvar biti agentom kod telepatije? Gore Agnesov jedan prijatelj iz Richetove knjige, u kome je Fabus upo, viziju o psu smrtno ranjenom. Ta bi najprije valjalo da smo sigurni, da u slučaju ne ulazi u račun nijedna ljudska osoba, jer je veoma malo slučajeva telepatije, u kojima nekoja mrtva stvar ili životinja ulaze kao agenti, pa i preko volje moramo nekako sumnjati, da li tu telepatiju uistinu proizvode mrtva stvar ili životinja. No, uzimimo, da je životinja kadra biti agentom u telepatiji, to bi nas onda uputilo, da je tu titraj moždanih celula pod utpivom fantazije uzrokom telepatije. Svakako dosjbe ne poznajemo ni jedan slučaj, gdje bi mrtva stvar sama za sebe bila agentom telepatije.

6. Usporedimo li broj telepatije po sadržaju, to ih najviše ima o smrti. Toga je mijenja Flammarion (Zagonetka duševnog života), njemu se pridružuje Buchner (1. c. 133), a jamče i članovi engleskog društva »Society for psychical research«. Mislim, da se to zbiva stoga, što većina ljudi u času smrti želi imati blizu sebe svoje prijatelje ili rodbinu i svojtu.

7. Ogrorni dio opet percipienta, kada dočuje za bolesnu sebi prijateljskih osoba, svijesno ili besvijesno misli na te osobe, pa lako dođe do halucinacije, koja niti ne odgovara zbilji, t. j. osobe, čiji se fantomi ili znakovi pojave, ne umru. Nažalost okultiste ovakove tobožnje telepatije i ne spominju. Jednako valja isključiti iz broja prave telepatije zgođe, u kojima se slučajno složi halucinacija percipienta i smrt objekta te halucinacije. Ovo spominjem, jer se opaža, da općenito okultiste lako i brzo generaliziraju.

8. Richet navodi slučaj, gdje je mali dječak ugledao svoju baku na odru i zaplakao. Baka nije prije nikada vidio, jer je on živio u Engleskoj, a ona u Australiji, gdje je i umrla. No je li sigurno, da taj dječak nije vidio u svojoj kući ni bakine fotografije? Još mi nije poznat slučaj, gdje bi netko doživio telepatiju, a agent bi mu bio skroz nepoznat. To nam pokazuje, da subjektivizam u telepatiji ima veliku ulogu. U subjektivnom pak raspoloženju lako se uvuče sugestija.

9. Mekanicnim ili čisto fizičnim sredstvom i putem nećemo nikada moći potpuno protumaciti uzrok telepatije. Prava telepatija ne isključuje titranje u moždanima, ali ti titraji ne mogu da budu dovoljan uzrok. Ta kako mogu jedva osjetljivi titraji djelovati na tako silnu udaljenost?

Dr. Ludwig misli, da u telepatiji naša duša već unaprijed pokazuje sposobnost transcendentalnog bivanja (koje u njoj mrtva stvar ostaje za zemaljskog života) i atenti,

a u abnormalnim slučajevima stupa u djelatnost, barem djelomičnu). Ovom se mnijenju pridružujem, jer odgovara dvjema načelima: 1. duša je supstancija različita od tijela (i ako je u tijelu i s njime sačinjava «num naturalis», pa može po sebi djelovati i bez obzira na prostor i vrijeme); 2. to je svijetlo sva-koj duši naravno i zato ne treba da pojave telepatije pripisemo kojem nadnaravnom čimbeniku iznad ili izvan svijeta i duše. A. A.

Tobožnja II. Klementova poslanica Korinćanima

1. O povijesti i neautentičnosti njezinoj.

Onamo od početka 4. stoljeća spominje se također druga t. zv. poslanica Klementova Korinćanima. Moćuje je, da je toj zabludi već sv. Dionizije Korinški oko g. 170. nehotice povod dao, kad je u pismu papi Soteru autentičnu poslanicu Klementovu nazvao prvom (prvim govor), ali ne obzirom na drugo kakvo pismo Klementovo, nego u opreci s drugom poslanicom svog adresata pape Sotera, koju su u crkvi korinjskoj također čitali kao i onu prvu pape Klementa.

Već Euzebije piše u svojoj Povijesti crkvenoj (III, 38, 4): »Valja primijetiti, da se spominje još neka druga poslanica Klementova; ipak možemo stalno kazati, da ova nije priznata poput prve, jer se stari, koliko mi doznasmo, nisu njome poslužili«. Škćno piše i Jeronim: »Pod njegovim imenom kola i druga poslanica, što je stari odbijaju« (De viris ill. 15). Sve do danas nema sigurnih tragova toj drugoj poslanici Klementovoj iz vremena prije Euzebijaja. Tek od 5. stoljeća dalje, veli Banderhewer, spominje se ona češće, a kod Grka i Siraca redovito se pojavljuje kao druga. Klementova poslanica uz prvu. U toj vezi predaja nam je: čuvala na grćkom i sirskom jeziku (a ne na latinskom). Aleksandrijski kodeks biblijski, po kojem ju je P. Junius, prvi put g. 1633, izdao, donosi samo 3/5 pisma t. j. pogl. 1. do 12, 5; ostali dio (12, 5-20, 5) objelodanio je g. 1875. Bryennios po svom jeruzalemskom rukopisu. Tu se potvrdila sumnja kritičara Dodwella i Grabea, da je to homilija, a ne poslanica. Iso. n. pr. 15-2; 17-3; 19, 1. Ta se homilija držala u crkvi uz čitanje perikope skripturistične, ali bez nutarnje veze s njome. Nije sustavno tumačenje jednog ajesta Sv. Pisma, nego po riječima Bardenhewerovim, srednosta, srdačna, pereneza (pobudni govor), dosta labava, koptura, i općenitog sadržaja, bez jedinstvenosti misli, Redaju se, opomene na